

XVII. Yüzyıl Sonlarında Aydın'da Bir Osmanlı Bürokrati: Defterdâr İsmail Paşa (Kirli)

An Ottoman Bureaucrat in Aydın in the Last Years of 17th
Century: Defterdâr İsmail Paşa (Kirli)

*Tanju DEMİR**

*Bülent ÇELİK***

Öz

Osmanlı mali bürokrasisi içinden yetişmiş bir bürokratin birçok aşamadan geçtikten sonra taşrada Osmanlı merkez maliyesince çok önem verilen bir görev olan Aydın Muhassıllığına atanması ve görevi başındayken vefat etmesini konu alan bu çalışmamız hem taşra tarihine hem de muhassıllık kurumuna ilişkin bilgiler vermektedir. XVII. yüzyıldan itibaren bazı eyalet sancaklarındaki miri mukataaların bir kısmının birleştirilerek, gelirlerin toplanması işi, Muhassıl unvanıyla, merkezden tayin edilen, üst düzey Osmanlı bürokratları ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Aydın Muhassıllığına atanan Defterdâr İsmail Paşa da bu görevlilerden birisidir. Muhassıl olarak tayin edilen kişiler, dönemin Osmanlı idari-mali bürokrasisi içerisinde etkin olan kişilerdendir. Osmanlı Maliye teşkilâtının Defterdarlık gibi en üst makamlarına kadar yükselmiş olan Muhassıl İsmail Paşa'nın vefatında yanında bulunan eşyalar da şer'iyye sicillerine kaydedilmiştir..

Anahtar Kelimeler: Aydın, Muhassıllık, Osmanlı Devleti, Defterdâr, XVII. yüzyıl.

Abstract

İsmail Paşa was an important officer in Ottoman fiscal administration who was commissioned as a defterdâr. He took lots of decision on Ottoman fiscal administration while he was defterdâr. Then he was charged as Muhassıl of Aydın.

* Yrd. Doç. Dr. Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

** Yrd. Doç. Dr. Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Muhassıllık of Aydın was founded at last decades of 17th Century. The main aim of this fiscal unit was to collect the iltizam taxes of mîrî mukataas and to deliver these to the state treasure. When İsmail Paşa died in Turgutlu, his heritage was registered Manisa Kadı Sicils. This heritage is very interesting because it is concerning an Ottoman Pasha who died in charge

Key Words: *Aydın, Ottoman Empire, Finance, financial history.*

“Kırlı” lakabıyla tanınan İsmail Paşa, XVII. yüzyıl sonlarında Osmanlı mâli tarihinde oldukça önemli bir şahsiyettir. Defterdarlık yaptığı dönemde uygulamalarıyla maliyenin sıkıntılarına çare bulmaya çalışmış; ancak bu esnada birçok düşman da kazanmıştır. İsmail Paşa’nın diğer bir yönü Aydın Muhassıllığı’dır ki, bu önemli görevini sürdürürken bir teftiş sırasında vefat etmiştir. Yolda öldüğü için yanında bulunan para, silâh ve eşyalar vefat ettiği bölgenin en yüksek adlî makamı olan Manisa Kadılığı tarafından kayda geçirilmiştir. Bu kayıtlar bize görev halindeki bir XVII. Yüzyıl Osmanlı Paşasının, yanında ne gibi eşya ve silahlar taşıdığı, özel zevkleri ve giyim kuşamı hakkında bilgi vermektedir.

İsmail Paşa’nın Osmanlı Maliye Teşkilâtında Yükselişi

İsmail Paşa, döneminin şartlarının gerektirdiği tahsilden sonra Maliye teşkilâtına girmiştir. Derece derece yükselerek önce defterdâr vekili, Nisan 1689’da (1100 Receb ayında) Cizye Muhasebecisi¹ ve 7 Haziran 1690’da (1101 senesi Şabanının yirmi dokuzuncu günü) da Yusuf Efendi’nin yerine Şikk-ı Evvel Defterdarı olmuştur². Görevi devraldığı yıllar kendisinden önceki defterdarların bir türlü çare bulamadığı mâli buhranın dorukta olduğu bir zamana rastlamaktadır. II. Viyana kuşatması sonrasında bir türlü kendine gelemeyen ordunun morale ihtiyacı vardır. Ayrıca vergilerin sağlıklı toplanabilmesi için devletin tüm kurumlarıyla varlığını hissettirmesi gerekmektedir. Otorite boşluğundan yararlanan eşkıyâ saldırıları ülke genelinde güvenliği tehlikeye düşürmektedir.

İsmail Efendi yıllarını geçirdiği Maliye’de yaşanan sıkıntıların giderilebilmesi için acil önlemlere ihtiyaç olduğunu yakından görmüştür. Nitekim Şikk-ı Evvel Defterdarlığına atandığında ilk işi tasarrufa yönelmek olmuş, zorunlu olmayan ya da israf derecesine varan masrafları hemen kestirmiştir³. Ayrıca gereksiz memuriyetler ve fazladan ödenen ücretleri de

¹Defterdâr Sarı Mehmed Paşa İsmail Paşa’nın bu görevlere getirilişini “*Ve ol mahalde Defterdâr Vekili olan İsmail Efendi’nin Fenn-i defâirde malumât-ı kesiresi olmağla Cizye Muhasebe Hocalığı mansıbı ile beyne’l akran imtiyaz buldu*” şeklinde ifade etmektedir. Defterdâr Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekaiyât Tahsil ve Metin (1066–1116/1656–1704)*, Hazırlayan: Abdülkadir Özcan, TTK. Yayınları, Ankara, 1995, s. 347.

²Defterdâr Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekaiyât*, s. 362.

³Defterdâr Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekaiyât*, s. 363

tespit ettirmiş, saray görevlilerinden başlayarak kesintiler yapılmasını sağlamıştır. Bu sayede önemli miktarda tasarruf yapılmıştır. Vak'anüvis Mehmed Raşid, İsmâil Paşa'nın bu faaliyeti hakkında: "...Defterdâr-ı cedid merkûm İsmâil Efendi, Matbah-ı Âmire ve İstabl-ı mâmure tayinatların yoklayıp kat'i vafîr lüzumundan ziyade tayınatı kesmekle beş yüz kese mikdarı akçe ve müşahere ve Mehterhane ve matbah hüddamiyelerin ve İstanbul ihtisabı mukataasından olan vezayifi yoklayıp nâmüstahak olanları biküllüyye ref ve emekdâr olub ulûfeleri ağır olanları tenzil ile taraf-ı Mîrîye on bin kese akçe irad tahsil eyledi..."⁴ demektedir.

Silâhdar Tarihinde ise bu faaliyetler biraz daha ayrıntılı olarak şöyle anlatılmaktadır: "...Kul kethüdası Eğinli Mehmed Ağa mübaşeretiyle Yeniçeri Ocağı'nın nâ-müstehi yoklanub Vüzera ve Ocak Ağaları çırak ve duagûy nâmında baliğan ma belâğ ulufe ile oturak ettikleri ve ulema ve meşâyih ve taze oğlanlar biküllüyye çalınub neferden perverde olmuş müstehik mütekâidinin dahi nisf ulûfeleri kat'olundukta ve bu sene-i mübarekede Engürüs seferinde şehîd olan yedi bin mikdar yeniçerinin esâmileri hakk olub mecrûh amel-i mande olanları yoklanub iktiza ettikçe çalıklar tashih olunuyordu. Ve Baş Defterdâr Kırlı İsmail Efendi dahi İstabl-ı âmireyi yoklayub isrâfâtın kesti ve üç yüz kırk nefer hassa saraçlarının iki yüzden on neferin ref'edüb bakilerinin beşte bir akçesini aldı. Ve büyük ve küçük ahır huddâmının dahi halleri böyle oldu ve kezâlik ehl-i hiref ocakları neferatının iktizasına göre birer ikişer ademin alıkoyub sâirin ref'eyledü ve kalanların dahi ikişer akçe iptidâları ile birer ve ikişer akçe terâkkilerin alıkoydu. Ve kilâr-ı hassa isrâfâtın dahi yoklayub taşra ve içerü verilen tayinâtın sülüsünü kat ve Matbah-ı Âmire huddâmının yevmiyelerinden bin elli akçe tenzil eyledi."⁵

İsmail Efendi bir taraftan tasarruflar ve kısıtlamalarla Hazineyi fazla masraftan kurtarıırken diğer taraftan gelir kaynaklarını ıslah ederek gelirleri artırmanın yollarını arıyordu. Bu çabalarının bir sonucu olarak 1690 (H. 1101) senesinde cizyelerin yeniden düzenlenmesi sayesinde dört bin kese civarında bir gelir artışı sağlanmıştı.⁶

⁴ Tarih-i Râşid, Cilt II, Dersaadet, 1153, s. 120.

⁵ Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa Tarihi, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1928, Cild: II, s. 559-560.

⁶ Mehmed Raşid bu konuda şöyle yazmaktadır: "Memâlik-i mahrûse'de olan kefere ve Yehud ve Kıptiyân cizyeleri Selâtin-i izam ve sâir evkâfdan bazılarına hâsıl kaydolanub bi'l-cümle Rumeli ve Anadolu taraflarında olan kefere ve yehuddan ve İstanbul'da yâve cizyesi ile tahsil olunan cem'an senede dört bin yüz kese akçe hâsıl olur idi. Veziriazam hazretleri bu maddeyi ulemâ Efendiler ile müşavereden sonra esnaf-ı selâse itibarıyla tahsil ve yed-i vahitten zabt olunmak üzere Ciziye kalemine kayıt ve tescil olunub hîn-i tahrirde bazılar Evkaf Defterhâne-i âmire'de kaydolunan cizye malları zamime-i irâd ve kaydolunan neferâtın cizyeleri taraf-ı mîrîden istirdât olunmak üzere şurûta bağlandıktan sonra âlâ ve evsât ve ednâ deyü mühürler kazdırılıp ve her sene tarih mührü tecdîdi ve bir sene beyaz ve bir sene elvân kağıdlar mühürlenüb her sene levn-i tebdil ve âlâdan dört ve evsattan iki ve ednadan bir şerifi altın tahsil olunub taraf-ı mîrîden cizyedâr olan mübâşire âlâdan on para ve evsattan sekiz ve

İsmail Efendi'nin Defterdarlığı zamanında 1683 Viyana bozgunu sonrası yaşanan mâli buhran az da olsa giderilmişti; çünkü, İsmail Efendi bir taraftan vakanüvislerin aktardıkları gibi, gereksiz masrafları kesiyor, diğer taraftan tertip ve sevk olunan ordu, bazı başarılar kazanarak elde edilen ganimetler sayesinde çok ağır olan gider yükü biraz olsun hafifliyordu.

Belgrad kalesinin yeniden alınması konusunda elde edilen başarı ise ayrı bir moral kaynağı olmuştu. Kazanılan zaferler ülke içindeki mali sıkıntıyı unutturuyordu. Böylece devlete olan güven artıyor vergilerin toplanması, iç huzurun sağlanması kolaylaşıyordu. Ancak, seferlerin ardı arkası kesilmediğinden yeniden külliyetli paraya ihtiyaç duyulunca şöyle ilginç bir tedbir de uygulamaya konulmuştu: Parayı noksan fiyatla almak, fazlasını sarf etmek. Sonuçları daha sonra acı tecrübelerle ortaya çıkacak bu uygulama o zaman Mâliye için uygun bir çare olarak görülmüştü.⁷

Yine varidatın artırılması amacıyla 1102 (1691) senesinde duhan (tütün) resmi düzenlemesi yapılarak, o ana kadar alenen satılması yasak olan tütünün satışına izin verilmiştir.⁸

Ancak, İsmail Paşa, maliyedeki tüm başarılı çalışmalarına rağmen Ekim 1691'de (1103 senesi Safer'inde) hakkında çıkarılan söylentiler nedeniyle azledilerek tutuklanmış ve aynı ayın yedinci günü Defterdarlığa rikâb-ı Mülûkânede Defterdâr Vekili olan Ali Efendi tayin olunmuştur.⁹

İsmail Efendi Edirne'de birkaç gün mahpus kaldıktan sonra İstanbul'a gönderilmiş ve payitahta vardığında bu kadar gayretine ve hazineye menfaati dokunmuş olmasına rağmen "uzlet-nişîn-i istirahat" olmağa mecbur kalmıştır. İsmail Efendi, 4 Nisan 1693 (1104 senesi Recebinin yirmi

ednadan dört para cihet-i maişet tayin olunmak üzere fermân-ı hümâyün sâdır olmağla ol sene ki yüz bir senedir emâneti tahsile mu'temedün-aleyh Devlet-i Aliyye emekdârları istihdâm olunub hem hüddâm-ı Devlet bugüne birer ciheti maişete vâsıl ve hem taraf-ı Mîriye senede dört bin kese mikdarı ziyâde irâd hâsıl oldu." Tarih-i Râşid, Cilt II, s. 148

⁷ Mehmet Zeki Pakalın; *Mâliye Teşkilâtı Tarihi (1442-1930)*, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını No:1977-180/II, Ankara, 1978, s. 40.

Vakanüvis Mehmed Raşid bu durumu şöyle aktarmaktadır: "*Hazine-i Âmire'ye irad olan guruş, yüz yirmi akçeye ve şerifi altın iki yüz yetmiş akçeye ve yaldız altunu üçer yüz akçeye alınagelmeğın yine ol veçh üzere alınub ancak, masarifi seferiyyeye imdâd olunmak için fî-mâ-ba'd Hazine-i Âmireden sarf olunacak ve gerek beyne'n-nâs olunan guruş yüz altmış akçeye ve şerif altunu üç yüz altmış akçeye ve yaldız altunu dört yüz akçeye olmak üzere Hatt-ı Hümâyün-u şevketmakrun varid olub ruznamçey-i Hümâyün ve aklâm defterlerine kaydolundu."* Tarih-i Râşid, Cilt II, s. 148.

⁸ "*Mukataa-i resm-i duhan İstanbul Gümrüğü mülhakatından olub bu âna dek satandan on iki ve alandan sekiz akçe alınagelüb gerçi alenen bey ve şirâsına müsaade yoktu. Lâkin halkın ekseri istimâline müptelâ olmağla elli beş yük akçeye mukataa bağlanıp mimar damadı Mustafa Ağa nâm kimesneye tefviz olundu ve Gümruk malına kesir ve noksan gelmesin için tenzili mâli ile taviz olundu."* Tarih-i Râşid, Cilt II, s. 149.

⁹ Pakalın, *a.g.e.*, s. 40. Krş. Defterdâr Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekaiyât*, s. 408.

sekizinci günü) tarihinde hizmeti beğenilmeyen Ali Ağa'nın yerine ikinci defa Defterdârlığa getirilmiştir.¹⁰

Defterdâr Sarı Mehmed Paşa, İsmail Efendi'nin yeniden göreve getirilmesini eserinde takdirle aktarmaktadır.¹¹

Ertesi sene Safer ayında iyi hizmetlerinin bir karşılığı olarak uhdesine Rumeli pâyesi verilmiş ve Paşalığa getirilmiştir.¹²

İsmail Efendi Paşa olduktan sonra daha önemli işlere imza atmış ve padişah tarafından da önemli törenlere davet edilerek ve övgülere layık görülerek takdir edilmiştir.¹³

İsmail Paşa'nın düzenlemeleri sayesinde Maliye'de işler oldukça düzelmişken hasımları devreye girerek Köprülülerin temsilcisi olarak gördükleri Sadrazamın gözden düşmesine çalışmışlardır. Bu çabalar sonucunda Sadrazam Hacı Ali Paşa azlolunmuştur.¹⁴ Sadrazamlığa eski defterdâr Sürmeli Ali Paşa'nın gelmesi, İsmail Paşa'nın da gözden düşmesine zemin hazırlamıştır. Nitekim Sürmeli Ali Paşa ile araları öteden beri açık olan İsmail Paşa 15 Ağustos 1694 (23 Zilhicce 1105) tarihinde görevden alınmıştır.¹⁵

Görevden alınmasına sebep olarak da Gabele Vak'ası gösterilmiştir. Bosna'da o sıralarda patlak veren Hırvat - Kotor isyanına İsmail Paşa'nın ağır vergilerinin neden olduğu ileri sürülmüş, ayrıca Paşanın "kapusu halkıyla" girdiği muharebede başarılı olamaması da azledilmesini kolaylaştırmıştır.¹⁶

¹⁰Pakalın, *a.g.e.*, s. 37-45. Krş. Defterdâr Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâiyât*, s. 442-443.

¹¹ Defterdâr Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâiyât*, 408 vd..

¹² Defterdâr Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâiyât*, aynı yerde.

¹³ Defterdâr Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâiyât*, aynı yerde.

¹⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt III., Kısım 2, T.T.K.yayınları, Ankara, 2003, s. 436.

¹⁵ Pakalın, *a.g.e.* aynı yerde. Mehmed Raşid, İsmail Paşa'nın azlini şöyle anlatmaktadır:

"Defterdâr-ı Şikk-ı Evvel İsmail Paşa tarafına sahib-i devlet hazretleri öteden beri dilgîr olmağla azlini irâde ve daima Rikâb-ı Hümâyuna azim kabâyihini inhâ ve ifâde edüb zuhûr eden Gabele Kal'ası gâilesi esnâsında bazı taksirât isnâdıyla taraf-ı Hümâyûn'dan azline mezûn olmağla mâh-ı Zilhicce'nin yirmi üçüncü günü ber veç-i arpalık Kilis Sancağı ile Kal'a-i merkûme tahlisine Vezîr Süleyman Paşa yanına iltihâk etmek üzere Defterdarlıktan tard ve ib'âd ve yerine Baş Muhasebe Kaleminde Üçüncü Halife olub namdâr-ı rüşd ve sedâd olan Kösem Halil Efendi isâd olundu." *Tarih-i Râşid*, C. II, s. 259.

¹⁶ Köprülülerin sahneden çekilmesiyle tüm ülkede büyük bir yönetim boşluğu ortaya çıkmıştı. Pek çok alanda bu zaafiyetin sonuçları görülmeye başlanmıştı. Köprülüler zamanında yapılan düzenlemelerle işlemeye başlayan çarklar artık dönmez olmuştu. İşte bu esnada Rumeli'de ortaya çıkan karışıklıklar ve Bosna'daki hareketlenme bir isyana dönüşmüştü. Avusturya ve Venediklilerin yaptığı kışkırtmalarla alevlenen isyanlarda Osmanlı kale muhafızlarından bazıları isyanları bastırmak bir yana mevkilerini terk etmek zorunda kalmışlardı. İsyancının çıkmasında son zamanlardaki vergi usulsüzlükleri çok etkili olmuştu. Gabele ve Mostar Kaleleri civarındaki topraklarda tahrir sırasında cizye bedeli olmak üzere sakinlerinden yalnız bir altın alınmakta ve kendilerinden daha fazla akçe alınması yasak iken son zamanlarda bazı Paşaların "devir" adı altında halktan defalarca para almaya başlamaları ve giderek baskı ve

İsmail Paşa'nın Aydın Muhassıllığı ve Ölümü

İsmail Paşa, Ekim 1695'de (1107 Rebiyülevvel) İstanköy Muhafızlığı'na getirilmiştir.¹⁷ Bu görevinde çok kalmadığı anlaşılan İsmail Paşa, Aydın Muhassıllığı Muhasebe defterlerine göre 23 Aralık 1696 (H. 28 Cemaziyülahir 1108) tarihinde Aydın Muhassılı tayin edilmiştir.¹⁸ Yine aynı Muhassıllık defterlerine göre İsmail Paşa Muhassılığa Abdülbâki Paşa'dan hemen sonra getirilmiştir. "Aydın İli Tarihi" adlı eserinde Asaf Gökbel, İsmail Paşa'nın Muhassıl olduğu seneyi 1109 olarak vermektedir.¹⁹ Ayrıca, Gökbel, İsmail Paşa'nın Aydın Güzelhisar'da vefat ettiğini söylemektedir; gerçekte ise İsmail Paşa 1698 yılı Temmuz ayında (1110 senesi Muharreminde) Turgutlu'da vefat etmiş ve terekesi Manisa Şer'iyye sicillerine kaydedilmiştir.²⁰

Genellikle Rumeli Payeli vezir derecesindeki Paşalara verilen Aydın Muhassıllığı, Osmanlı Devleti'nin çok önem verdiği bazı gelir kaynaklarının kontrolü ve bu gelirlerin sağlıklı olarak Hazineye ulaştırılması amacıyla kurulmuştu. Aydın adı ile anılan bölge Tire, Birgi, Güzelhisar-ı Aydın, Sultanhisar, Kuyucak, Bayındır, Balyambolu gibi kentlerle Küçük ve Büyük Menderes nehirlerinin suladığı çok verimli ovaları içine alıyordu. Burada Padişah ve vezir hasları bulunuyordu. Bunun yanı sıra bölgeden Haremeyn evkafına bağlı vakıflara önemli gelir sağlanıyordu. Ayrıca, Aydın Muhassılları Saruhan, Menteşe hatta Teke ve Hamit Sancaklarındaki bazı gelir kalemlerini de kontrol etmek zorundaydılar. Bu iş ise gerçekten çok zordu. Çünkü dağlık bölgelerde yuvalanan eşkıya bu zengin topraklardaki en ufak bir yönetim zaafiyetini fırsat biliyordu. Bölgede vergi toplamak, sık sık görülen eşkıya saldırıları nedeniyle imkânsız hâle geliyordu. Eşkiyayı ortadan kaldırmak da her zaman mümkün olmuyordu. Yol ve ticaret güvenliğinin sağlanması, toplanan vergilerin sağ salim yerine ulaştırılması için güçlü bir askerî yapıya ihtiyaç duyuluyordu. Bunu başarabilmek için

zulumü dayanılmayacak noktalara getirmeleri isyanın çıkmasında en büyük etken olmuştu. Venedikliler de bu kargaşa ortamından yararlanarak isyancıların da desteği ile Gabele'yi ele geçirmişlerdi. Bu olaya neden olan ağır vergilendirme Defterdâr'ın azli için bir bahane olarak kullanılmıştır. Çünkü gerçekte alınan "devir" vergisinin kanunî bir yanı olmadığı gibi bunlar yerel güç odakları tarafından Defterdarın bilgisi ve izni dışında alınmış keyfî vergilerdir. Ancak, Sadrazam için bunun önemi yoktur. Amacı İsmail Paşa'yı azletmek olunca bu meseleden ona bir pay çıkarmış ve azline gerekçe göstermiştir. Pakalın, *a.g.e.* aynı yerde. Ayrıca Bkz. Zübde-i Vekâiyât, s. 559.

¹⁷ *Sicill-i Osmanî*, c. II, s. 835.

¹⁸ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (B.O.A.)D.BŞM. ANM.1.d.17274* s. 15-16.

¹⁹ Asaf Gökbel-Hikmet Şölen; *Aydın İli Tarihi*, Aydın, 1936., s. 131. Krş: *Manisa Şer'iyye Sicilleri (M.Ş.S).166/143(a)* daki bilgilere göre İsmail Paşa Turgutlu'da vefat etmiştir. Ayrıca bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. II., İstanbul, 1311, s. 835.

²⁰ Uluçay'a göre, 1697 Şubat (1108 Receb) ayında İstanköy'ü muhafaza etmek şartıyla Saruhan ve Aydın sancaklarına Muhassıl olmuş ve 1110 tarihinde Turgutlu'da vefat etmiştir. Ki, bu bilgiler Şer'iyye sicillerinde yaptığımız inceleme sonucunda doğrulanmıştır. Çağatay Uluçay, *XVII. Asırda Saruhan'da. Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul, 1944, s.484, krş. *M... S.166/143(a)*.

bölge ileri gelenlerinin nüfuzlarından yararlandığı da oluyordu. Bu durumda ise güçlenen derebeyleri Muhassılı daha güç durumlara düşürebiliyorlardı. Aynı zamanda Muhassıllar savaş zamanlarında ek bazı görevler de yükleniyorlardı. Kapu halkıyla sefere çıkmak zorunda kaldıklarında arkalarında sağlam bir işleyiş bırakmak zorundaydılar. Bunun dışında özellikle Rodos gibi müstahkem mevkilerde oturan Yeniçerilerin mevaciplerinin sağlanması da Muhassıllara verilen görevler arasındaydı. İsmail Paşa Muhassıllık görevine getirildiğinde kendisine verilen yetki ve sorumluluklar çerçevesinde önemli başarılarla imza atmıştır. Bundan dolayı 1697-98 (H. 1109)'de İsmail Paşa'nın bu görevdeki dikkat ve becerisi devlete takdir görmüş ve süresi bir dönem daha uzatılmıştır.²¹

İsmail Paşa, Muhassıllıkta bulunduğu sırada çok önemli bir iç güvenlik sorununu çözmüştür. On beş yirmi yıldan beri eşkıyalık yaparak Aydın ve civarında halka zulmeden Osman oğlu Nasuh adındaki şakiyi kanunlara uyması durumunda affedilebileceğini söyleyerek dağdan inmeye razı etmiştir. Böylece daha fazla kan dökülmeden bu sorunu halletmiş, ayrıca güçlü bir savaşçı olan Osman oğlu Nasuh bu sayede devlet hizmetine girmiştir. İleride önemli başarılar kazanarak Paşalığa yükselecek olan Osmanoğlu Nasuh, İsmail Paşa'nın ölümünden kısa bir süre sonra Aydın Muhassıllığı'na tayin edilecektir.²²

İsmail Paşa, 1110 (Muharrem'in 13'ünde) senesi başında (21 Temmuz 1698)Turgutlu'da vefat etmiştir.²³ Öldüğünde yanında veya emaneten başka şahıslarda bulunan eşya, atlar, silah ve paranın dökümü EK-1'de mevcuttur. Tereke bilgilerinden yola çıkarak elmaslarla işlenmiş kuşağına sıkıştırdığı tabancaları, eğerine iliştirdiği tüfekleri, ardından ve önünden gelen atlar üzerinde açılmış sancakları, tuğları, çeşit çeşit kumaşlarla kaplı kürkleri, özel olarak bakılan atları, kılıçları, yanında taşıdığı dübünü, kahvesinin hazırlandığı cezveleri, yemeklerinin pişirildiği sahanları, tencereleri ile İsmail Paşa'yı hayal etmek zor olmasa gerektir.

²¹ Zübde-i Vekâiyat, s. 635.

²² Zübde-i Vekâiyat, s. 652-653. Mehmed Raşid İsmail Paşa'nın Osmanoğlu Nasuh'u dağdan indirmesini şöyle aktarmaktadır:

"On beş yirmi seneden beri Aydın etrafında yağma ve tuğyân ile şöret-i şîâr ve birkaç defa üzerine adamlar tayin olunması müfîd olmayıp ele getirilmesi sa'b ve düşvar olan Osman oğlu Nasuh nam kimesne Aydın Muhassılı Defterdâr İsmail Paşa'ya adam gönderüb vadi-i bağı'çü isyandan nedâmet izhâr ve cürmü affolunmak husûsunu der-i Devlet-i Aliyye tarafına arz etmesi niyâzını tekrar etmekle Paşa-yı müşarünileyh dahi fukara-yı reâyâ ve enbâ-i sebil üzerlerinden şekâvet ve teâddisini ref' için der-i devletten niyaz mendi af ve inâyet olmağla recâsı karîn-i kabûl olmuştu. Hatta sefer-i Hümâyûn için Aydın ve Saruhan Sancaklarından matlûb olan Yeniçer serdengeçtileri üzerlerine serdengeçti Ağası olup bazı Ocak Ağaları keşfâletıyla Rumeli tarafına ubûr ve sefer-i Hümâyûn'da hidemât-ı memûresine bezl-i maktûr etmekle mîrîye nef-i azîmi hasebiyle Aydın Muhassıllığı Mir-i miran rütbesiyle mezbûra ihsân ve dest-i iptihacına ita-yı menşûru af ve emân kılındı" Tarih-i Râşid, C. II, s. 446.

²³ M.Ş..S.166/143(a)'daki bilgilere göre İsmail Paşa Aydın'da değil teftiş için gittiği Turgutlu'da vefat etmiştir.

İsmail Paşa'nın Muhassıllığı esnasında İstanbul ile bağlarını koparmadığı, orada da bir sarayının olduğu ve ölümünden sonra sarayın ve arsasının Ümmü Gülsüm Hatun vakfına devredildiği mevcut belgelerden anlaşılmaktadır. Bu saray "iki bin dört yüz yirmi sekiz buçuk zıra' vakıf arazisi üzerinde mebni" olup giriş katında bir büyük ve iki küçük odası, üst katında bir kafesli odası, bir sofası, bir divanhanesi, yine bir büyük odası, bir kâşili (çinili) kütüphanesi ve iki küçük odası, yine başka bir sofası, bir hamamı, bir camekânı, bir kahve odası, bir kileri ve üstünde bir kafesli odası, orta kısmında ayrıca altı odası, bir kömürlüğü ve bir kenefi bulunuyordu. Bunlara ek olarak bina dışında bir müştemilat ve bir kiler odası da mevcuttu. Binanın bazı ekleri de Derviş Efendi vakfına günlük üç akçe kira ile verilmişti. Bu ek yapılar yine vakıf arsa üzerinde kurulu yan yana üç kargir mahzen, iki halvetli bir hamam, bir camekân ve bir keneften oluşuyordu.²⁴

Hakkında yazılanlardan anlaşıldığı kadarıyla İsmail Paşa'nın seveni olduğu kadar sevmeyeni de çoktu. Kendisinin aşırı tutumluluğu eleştiri konusu olmuştur. Ancak, esasen Köprülüler döneminin son bürokratlarından biri olan İsmail Paşa'yı saf dışı bırakmak amacıyla Köprülülerin kurduğu düzeni değiştirmek isteyenler, İsmail Paşa hakkındaki iddiaları çok daha ötelere taşımaktan çekinmemişlerdir.

Eserinde, vezirler ve önemli kimselerin maruz kaldıkları halleri alaycı bir dille anlatan Balıkesir'li Rasih, İsmail Paşa'yı da kıyasıya eleştirmiştir.²⁵

Sonuç

Aydın Muhassıllığı görevine getirilinceye kadar Osmanlı Mali Bürokrasisi içinde yükselerek **Mâliyenin** birinci adamı olma başarısını gösteren İsmâil Paşa kendisine verilen her görevi en iyi şekilde yerine getirmeye çalışmış önemli bir kişiliktir. Osmanlı Devleti'nin 1689 Viyana bozgunundan sonra yaşadığı ağır mâli sıkıntıların giderilmesinde çok gayretleri olan İsmail Paşa, Köprülüler döneminin sona ermesiyle saraydaki yerini ve tüm desteğini yitirmiştir. Ömrünün son yıllarını yine çok önemli bir Maliye görevi olan Aydın Muhassıllığı ile Batı Anadolu'da geçiren İsmâil Paşa, bu görevi esmasında rahatsızlanarak vefat etmiştir. Görevini yerine getirmek için vergi toplanılan yerlere bizzat giden İsmail Paşa'nın terekesi bize görev halindeki bir Aydın Muhassılının yanında neler götürdüğünü, giydiği elbiseleri, kullandıkları silâh ve diğer eşyaları göstermesi bakımından ilginçtir. Son görevi müddetince Muhassıllık merkezi olan Aydın'da oturan İsmail Paşa'nın İstanbul'da bulunan sarayı ve arsası ise ölümünden sonra iki ayrı vakfa devredilmiştir.

²⁴ B.O.A. AE. SMST. II 05/479

²⁵ Balıkesirî Ahmed Rasih; *Bi-lügâtu'l-ahbâb*, H. 1108 Süleymaniye Esad Efendi Kütüphanesi, No: 894,35, Varak: 13-14'den Aktan Pakalın, *a.ge.*, s. 44-45.

KAYNAKÇA

1- Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

D.BŞM. ANM.I.d 17274

AE. SMST. II 05/479

Manisa Şer'iyye Sicilleri

(M.Ş. S).166/143(a)

2-Kitap ve Makaleler

Defterdâr Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekaiyât Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704), Hazırlayan: Abdülkadir Özcan, TTK. Yayınları, Ankara, 1995, s. 347.

Gökbel, Asaf - Şölen, Hikmet; *Aydın İli Tarihi*, Aydın, 1936

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. II, İstanbul, 1311.

Mehmet Zeki Pakalın; *Mâliye Teşkilâtı Tarihi (1442-1930)*, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını No: 1977-180/II, Ankara, 1978, s. 40.

Uluçay, Çağatay, *XVII. Asırda Saruhan'da. Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul, 1944,

Tarih-i Râşid, Cilt II(18-194.Varaklar), Dersaadet, 1153.

Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa Tarihi, Cild: II, Orhaniye Matbaası, İstanbul,1928.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C.III, Kısım: 2, T.T.K. Yay., Ankara, 2003.

Zeki Tekin, "Osmanlılarda Kürk Kullanımı", *Türkler*, c. 10, s. 644.

I. EK

M.Ş. S. 166/143 (a) Muhassıl İsmail Paşa'nın vefatında yanında bulunan nukûd ve eşya

Defter oldur ki, işbu bin yüz on Muharremü'l haramının on üçüncü günü Aydın ve Saruhan Muhassılı olan devletlû İsmâil Paşa, medine-i Mağnisa muzâfâtınadan Kasaba-i Turgudlu'ya dâhil oldukda bâ-emr-i Allah-u teâlâ dâr-ı dünyadan dâr-ü bekâya hicret ettiklerinden mefâhirü'l mecid ve'l ikrâm Kapucubaşı Mustafa Ağa hazretleri muhassıl-ı mesfûr şehriyârîsi saâdetlû İbrahim Ağa hazretleri mevcûd bulunub merhûm-u mezbûrun yanında bulunan nukûdları ve sair eşyalarıdır ki, tahrîr ve defter olunub pâye-i sarîr-i âlâya arz olundu. Tahrîren fî tarih el-mezbûr es-sene-i merkûme.

*Mîr-i muhterem Kâtib Elhac Hüseyin Efendi
İmam Hasan Efendi Ömer Efendi Elhac Mustafa Efendi
Hazinedar Mehmed Ağa Silâhdar Mustafa Ağa
Mühürdar Halil Ağa Mehmed Efendi İmam-ı Cami-i Cedîd
Eş-şeyh Mehmed Efendi Abdullah Efendi
Elhac Ramazan Efendi Elhac Ahmed Efendi*

Nükûd	Elmasla murassa Soma Kuşak	Yeşil çuka
Guruş	Aded	sırtı Samur
2000	1	erkân kürk ²⁶
		Aded
		1

²⁶ "...sert kış günlerinde ahşap binaların tavanları da hayli yüksek olduğundan ve mangallar odaları ısıtmaya pek yetmediğinden kürkler imdada yetişirdi. O zamanlar kürklerin tüylü kısmı içeride bulunur, dışı ise derecesine göre çuha, atlas veya seraser denilen baştanbaşa sırma işlemeli ağır ve değerli kumaşlarla kaplı bulunurdu." Mithad Sertoğlu, *İstanbul Sohbetleri*, İstanbul, 1992, s. 7'den aktaran, Zeki Tekin, "Osmanlılarda Kürk Kullanımı", *Türkler*, c. 10, s. 644.

Yeşil çuka sırtı Samur kunduz Aded 1	Meneviş çuka kaplı köhne samur Aded 1	Meneviş çuka Mellûna vaşak kürk Aded 1
Siyah Tilki ve Kunduz Aded 1	Müstamel börk kürkü kalın Aded 1	Çuka Kaplı Kakım Kürk Aded 1
Sim zarfıyla Sancağ-ı Şerif Aded 1	Müstamel Cezayir İşi Sancak Aded 1	Sim sancak alemi Aded 1
Sim Bayrak Torbaları Aded 3	Çuka Sancak Zarfları Aded 5	Müstamel sancak Mizanı Aded 3
Sim kemer-i raht Aded 6	Sim çatgı rahtı Aded 1	Sim deşne Aded 5
Sim Gaddare Aded 6	Sim Topuz Aded 6	Köhne Şam direk Aded 7

Sim rikâb Aded 1,5	Sim buhurdan mâ gullabdan aded 1	Sim Paşa Matarası Aded 1
Müstamel Mardin Perdesi Aded 1	Çarıklı Paşa Fincanı Aded 1	Cedid Haleb Kesmesi Aded 1
Sim Şatır Kuşağı Aded 6	Sim Şatır hançeri Aded 5	Şatır ve çifteci gaddaresi ma sim kemer Aded 9
Paşa tüfengi aded 1	Simli şatır kını aded 4	Altın kaplı İstanbul kılıcı aded 1
Müstamel çuka zînpûş aded 1	Kadife yedek eğeri Aded 1	Bakır rikâb Aded 4
Yıldızlı bakır hil'alli kazgan Aded 5	Sim toplu tuğ Aded 2	Cezayir İhramı Aded 2

Sim kol divid Aded 1	Dürbin Aded 1	Köhne kubur ve sadak Aded 1
Cedid Tire Peşkir Aded 1	Cedid kapama nuhas(?) Aded 1	Kahve Güğümü Aded 2
Boyama Makrûme Aded 3	Cedid çamaşur aded 1	Yüzük içinde beyaz bir toz 1
Yemeklik tası Aded 4	Yaldızlı köhne leğen mâ'a ibrik Aded 1	def'a leğen mâ 'a ibrik aded 1
Kebir abdest leğeni Aded 1	Kebir güğüm Aded 1	Kahve ibriği Aded 2
Yaldızlı güğüm sarı Aded 1	Bosna işi Şamdan Aded 1	Tabanca Aded 7

Kabak 4	Kebir ve sagir sahan 24	Sahan Kapağı Aded 29
Çorba tası Aded 2	mâ kapak aded 1	Kevgir Aded 1
kepçe aded 2	Süzgü Aded 2	Kendi nefsi için at re's 1
Seyisli kır re's 1	Bâki Paşa dorusu re's 1	Altı burçak dorusu re's 1
Yusuf Efendi tayı re's 1	Ahmed Paşa Tayı re's 1	Kula At re's 1
Katır re's 12	İç oğlanı ve Karaköylü doruları re's 30	

*Oldur ki, Güzelhisar'da
Hasan Ağa'da olan
atlarıdır ki, zikr olunur:*

Mısır doru	Siyah At	Mıslu Ağa Kırtı
re's	Aded	re's
1	1	1

Büyük Al At	Ali Ağa Dorusu	Siyah At
re's	re's	re's
1	1	1

Tire'de mütesellim İbrahim Ağa'da emanet olan atlarıdır ki, zikr olunur.

Al At	Al Bargir	Küçük Tay
re's	re's	re's
1	1	1

Alaca Bargir
re's
1

İmzâ
Mehmed
Mevlâna-yı Turgudlu

II. EK**İsmail Paşa'nın İstanbul'daki Sarayı****AE. SMST. II 05/479****Hatt-ı Hümayûn**

“Aydın ve Saruhan Muhassılı iken fevt olan Merhum İsmail Paşa'nın Süleymaniye kurbinde olan hânesi Asitâne-i Saâdet'de Bostaniyânın Ağalarından zabt ettirile deyû evâmir-i şerif verildikde defteri mestûrdur. Ferman saadetlû Sultanımdır. Fi 10 Şaban 1110

Maruz-u dâileri oldur ki,

Bundan akdem Şikk-ı evvel defterdarı olub derun-u arzda mezkur olan İsmail Paşa'nın ile'l-vefat taht-ı tasarrufunda olub İstanbul'da Süleymaniye mahallesinde vâki, bir taraftan ilmiyeye meşrû ve kazâmızın ve bir taraftan derviş Efendi vakfı ve iki taraftan tarik-i âmm ile mahdûd olub tarik-i âmm tarafında vâki merhûm Ümmü Gülsüm Hatun vakfına beher yevm altışar akçe icare-i muaccesesi olub tûlen ve arzen el-hesâb tersi'i iki bin dört yüz yirmi sekiz buçuk zıra' vakıf arziye üzerinde mebni hanesinde tabaka-i ulyâda bir bâb kebir o da ve iki sagîr oda ve fevkinde bir kafesli oda ve bir sofa ve divanhane ve yine bir bâb kebir oda ve bir kâşili (çinili) kütüphane ve iki bâb odası ve bir sofa ve bir hamam ve bir camekân ve bir kahve odası ve bir kiler ve fevkinde bir kafesli oda ve tabaka-i vûstâda altı bâb oda ve bir kömürlük ve bir kenef ve müştemilat ve bir kiler odası zikr olunan Derviş Efendi vakfına yevmi üç akçe icâre-i muaccesesi olan vakıf arsa üzerinde mebni birbiri fevkinde üç bâb kargir mahzen ve iki halvetli bir hamam ve camekân ve kenef bin doksan dört senesinde Mahmud Paşa mahallesinde Naibü'ş-şer'i olan Abdullah Efendi'nin keşf-i himmeti ve vakfiye-i muaccel bahâ mûcebince merhûme-i mezbûr Ümmü Gülsüm Hatun'un vukûfu olub mezbûr İsmail Paşa bilâ-veled fevt olmağla ebniye-i mezkûrenin cümlesi vakf-ı şerife intikal etmiştir. Taraf-ı mîrîden ve gayrıdan müdâhale olunmak câiz değildir. Şevketlû padişahımız hazretlerinin şefkat ve merhameti âmmeye mebzûl ve beyne'n-nâs meşhûr olmağla mülk olan mevâzii müteveffâ-yı mezbûrun eday-ı divanı için veresesine ve vakıf olan ebniye-i mezkuresi vakf-ı şerife ita ve ihsân buyurulsa dahi şefkat ve samahati beyne'n-nâm iştihâr bulmağla mazhar-ı hayır dua olmaları emri muharrerdir. Bâki emr-ü fermân men-lehü'l-emr hazretlerininindir.

Fî 26 Cemaziyülevvel 1110

İhsan-ı hümâyûnum olmuşdur (Hatt-ı hümayûn)

İstanbul Kadısının arzıdır.

Aydın Muhassılı iken fevt olan İsmâil Paşa'nın mahmiye-i İstanbul'da vâki Sarayı'nın bazı mahalleri taht-ı nezaretinde olan müteveffiyeye Ümmü Gülsüm Hatun'un vakıf arsası üzerine mebnî ve icâre-i muaccele ile vakfiyet üzere üzerine mebnî ve icâre-i muaccele ile vakfiyet üzere tasarruf olunagelib ve müteveffâ-yı merkûm bilâ-veled fevt olmağla vakfa aid olmuş iken taraf-ı mîrîden zabt olunmağla merhamet ricasına arz ve sarayı mezkûr vakfiyeten muaccele bahâ ve keşf-i hücceti mücebince beher yevm on altışar akçe icâre-i muaccele ile bâzen müteveffiyeye-i merkûm Ümmü Gülsüm Hatun vakfına ve yevmi üçer akçe icâre-i muaccele ile bazen Derviş Efendi vakfına olub bî-hesab-ı şer'i vakfa intikal etmekle Saray-ı mezkurun vakfa aid olan ebniyesi taraf-ı vakfa iade ve mülk olan mevzii dahi müteveffâ-yı mezkurun eda-yı duyunu için veresesine itâ olunmak bâbında inâyet-i aliyye-i şahaneleri ricasına hâlâ Rumeli Kazaskeri Efendi dâileri ilâm eder manzûr ve mâlûm-u hümâyunları oldukda emr-ü fermân şevketlû inayetlû efendim padişahımdır.

Der devlet-i mekine arz-ı dâi-i kemîne budur ki,

Taht-ı nezaretimizde olan evkafdan merkûme Ümmü Gülsüm nâm sahibü'l hayratın meşruiyet üzere mütevellisi olan Ete Emine nâm hatun ile umûmen müterakkıbası meclis-i şer'e gelip şöyle takrîr-i kelâm ettiler ki, bundan akdem Aydın Muhasıllı iken vefat eden İsmail Paşa'nın mahmiye-i İstanbul'da merhûm ve mağfûr Sultan Süleyman Han hazretlerinin câmi-i Şerifleri kurbinde vâki sarayının tarik-i âmm tarafında vâki vakf-ı mezkûra yevmi on altışar akçe icare-i muacceleli olub tûlen ve arzen bihesab tersii iki bin dört yüz yirmi sekiz zıra arsa üzerinde mebni olan buyut-u adîde ve hamam vakf-ı merkûmenin işbu yedimizde olan vakfiye-i muaccele bahası nâtuk olduğu üzere müteveffâ-yı mezbûrun mütevelli vakfiyet üzere tasarrufunda iken bilâ veled vefat edüb zikr olunan mevazii-i vakf-ı şerife aid olmuş iken cânib-i mîriye külli duyûnu vardır deyu taraf-ı mîrîden zabt olunub vakf-ı şerife gadr olmuşdur. Vâki hâl der-i devlet-medara arz ve ilâm olunmasını itmân etmeleriyle fi'l-hakika saray-ı mezkurun zikr olunan mevâzii vakf-ı mezbûrdan olub müteveffa-i mezbul ile'l-vefat icâretin malûmeynin tasarrufunda olduğu ilâm... baki ferman men-lehü'l-emrindir. Tahriren fi 'l yevm ü'l hâmis ve işrin min Cemaziyülahır sene aşara ve mie ve elf.